

A velünk élő Engels Frigyes

Kétszáz éve született Friedrich Engels német gyáros, a klasszikus marxizmus és a modern szocializmus egyik megalapítója. Neve és szellemi teljesítménye nem fog elhomályosodni mindaddig, ameddig az emberiség nagyobb része a tőkés termelési mód szerteágazó nyomása alatt él, létezik. Ha Engelst igaz barátjához, Marxhoz mérjük – akit egész életében szellemileg, erkölcsileg és anyagiilag is támogatott zsenije kibontakoztatásában, s akit csak Arisztotelésszel, Newtonnal és Einsteinnel lehet összehasonlítani –, akkor azt mondhatjuk, nem volt egyetemes hatású gondolkodó. Ám tagadhatatlan, hogy korszakokon átívelő jelentőségű tudós volt, eredeti művei és a munkásmozgalomban betöltött szervezői, stratégiai-véleményhordozói hatása révén.

A munkásosztály helyzete Angliában című műve (MEM 2.) ma is minden műveltebb szociológus olvasmánya, tényanyaga gazdagságában és rendszerezésében úttörő munka volt e területen, illetve közrejátszott abban is, hogy a politikai gazdaságtani elemzés Marx fejében túlment a klasszikus nemzetgazdaságtanon. Többek között azzal, hogy a legfőbb termelési tényező, az ember, éppen nem külső előfeltétel, mint a polgári gazdaságban, hanem az érték és az érték-többlet forrása a termelés viszonyrendszerében. A teista történetleológiákkal, a moralizáló és a kontraktualista pozíciókkal szemben az autonóm társadalomtudomány forradalmát pedig kettejük munkássága indította útjára.

A filozófiában a *Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása* (MEM 21.) című műve – Feuerbach és Hegel teljesítményeinek megértéséhez és a marxista filozófia és történelemfelfogás kialakulásának tanulmányozásához – megkerülhetetlen olvasmány. A korlátozott, mert csak vallás kritikájában és a természet magyarázatban elfogadható feuerbachi materializmus és a hegeli objektív idealista dialektika meghaladandóságára, a történetiség, a materializmus és a dialektika egybekapcsolására mutató munka.

Jelentős történeti munka – s ma is érdeklődéssel olvasható – *A német parasztháború* (1850) című elemzése, amelyben Engels

nem feledkezett meg a mérsékelt (lutheránus) és a radikális protestantizmus mellett a Thomas Münzer vezette népi radikalizmus és a Dózsa György-féle parasztháború jellemzéséről sem. A felkelés és a parasztháború kiváltó okai és jelenségei Engels ábrázolásában a német társadalom korabeli viszonyaiban bontakoznak ki.

A modern szocializmus, eltérően a megváltáshitektől, eltérően az emberek erkölcsi nevelésének szükséges, de nem elégséges módozatáról, vagy az utópista szocialisták valóban utópista – az adott kor adott feltételrendszerében nem megvalósítható – elképzeléseitől, nem arról ábrándozott, hogy hogyan lehetne valaminő zseniális manőverrel visszaszerezni a burzsoáziától azt a gazdagságot, amelyet a holt munkává kicsapódó, eleven munka eredményeként létrejött tőkefelhalmozás hozott létre, hanem kimutatta a termelési eszközök magántulajdonán alapuló tőkés árutermelés meghaladásának, a szocializmusnak a döntő előfeltételét: a társadalmi termelés és az értéktöbblet magánelsajátítása közötti antagonizmus fennállásán való túllépés követelményét (A szocializmus fejlődése az utópiától a tudományig, MEM 19.). Az alapvető termelőeszközök társadalmasításának szükségességét, az egymást kölcsönösen előfeltételező bérmunka-tőke osztályviszonyának meghaladása csak az osztályá szerveződő munkásosztály önfelszabadításának tette lehet, amely az egyetemes emberi fejlődésnek nyitna új távlatokat.

Joggal kérdezhetjük persze: Hol van ma az „a munkásosztály, mely osztályharcban vasba öltözött”? Nos, a XIX. századi ipari munkásosztály szociologikumát hiába keresnénk, noha ma is léteznek inségben, bizonytalanságban élők (prekariátus), sőt underclass népesség is, és nem csak a világ elmaradottabb szegmenseiben. A munkamegosztás és a technikai-technológiai folyamat azonban túllépett az első és második ipari forradalom hatására kialakult osztályszerkezeten és a sokáig uralkodó nemzetgazdasági integrációkon. A XXI. században a világpiac önkényura („Despoten des Weltmarkts”), a transznacionális burzsoázia világcégei hálózák be az egyenlőtlen és hierarchikus világgazdaságot, s rendelik maguk alá – a globális értékláncok és a szupranacionális intézményi koordinációk révén – a centrum, a félperifériák és a perifériák munkatársadalmait.

Merthogy utóbbiak is léteznek, csak éppen politikailag a világ burzsoáziája egyesült, és nem a mai munkatársadalom. Az fragmentált állapotokban és részben a szerves értelmiségétől elhagyatottan nem igazán tudja meghaladni a bérmunkásharc tudatát. Az egykor létezett autonóm munkáskultúrát kiszorította a gyasztói és szórakoztatóipari

tömegkultúra, amely az alávetett osztályok, rétegek és népségek pacifikálásának tudatosan működtetett eszközrendszerével dolgozik. Represszióval vagy represszív toleranciával. A munka társadalmi felszabadításának, az elidegenedett emberi viszonyok meghaladásának Marx és Engels megfogalmazta célja ettől még érvényesebb, de nehezebben megoldható feladat, mint valaha volt.

Engels elméleti gondolkodása sok szállal kapcsolódott az adekvát mozgalmi stratégiai vonal kereséséhez. Így volt ez ifjú korában is, a 1848-as német forradalomban való tevékeny részvételekor, és akkor is, amikor barátjával megírták a *Kommunista kiáltványt*. Idős korában le tudta vonni a megváltozott helyzet tanulságait: új forradalom csak a kifejtett tőkés termelési mód nyomán, új válságok hatására törhet ki, amely azonban már nem lehet sikeres a népi barikádharccal, a blanquizmus formájában.

Többek között azért nem, s ezt a latin országok jogos és nemes hevéletektől fűtött munkásságának is meg kell értenie, mert a burzsoá államgépezet felkészült ezek leverésére. Haussmann párizsi városrendezési koncepcióját, a zezugos utcák helyett a nagy sugár- és körutak kiépítését, amely ágyúkkal és sortűzzel képes a szűk utcákon hatásos barikádokat szétlőni, másutt, így Berlinben is követik.

Az erősödő munkásmozgalom politikai befolyását a pártépítés, a parlamentarizmus kihasználása és a tömegek mozgósítása akár a hatalom békés megszerzéséig viheti – gondolja az 1895-ös Bevezetésben, és pedig a bismarcki kivételes törvény és a „szociális olajcseppek” ellenére. A munkásosztály, a társadalom középrétegei és a kispolgárság megnyerése elvezethet a szociális többség politikai többséggé formálásához: az egyik út lehetőségeként. A társadalmi forradalom békés győzelmének felvetődése azonban egyáltalán nem jelentette a forradalomhoz való jogról lemondást: „egyáltalában az egyetlen valóban »történelmi jog«, az egyetlen jog, amelyen kivétel nélkül valamennyi modern állam alapul” – írta a Bevezetésben, Marx *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig* c. munkájához (MEM 22.).

Nem adható oda Engels útkeresése tehát a polgári társadalom teljes megjavíthatósága, vagy pláne a kapitalizmusnak a szocializmusba történő békés belenövése pozícióinak. Persze, javítani sok mindent lehet, de az nem azonos a minőségi ugrás meghaladásával. Ilyesmit csak a politikai gyermekmeséket terjesztők – persze igencsak népszerűsített – világában és csak azok képzelhetnek, akik a forradalomhoz való jog tagadását Edmund Burke konzervativizmusa módján fogják

fel – a brit kormányforma helyébe ma a pluralista demokráciát ültetve. Az amerikai radikális demokrata Thomas Paine megsemmisítő kritikáját (a magát mindenhatónak nevező parlament teljes hatalma sem korlátozhatja az egyén személyes és a jövőendő nemzedékek szabadságát a népek elidegeníthetetlen, forradalmakhoz való jogához), Burke-vel szembeni kiállítását ma csak Engels utódai, a szocialisták védik.

A mai liberalizmus és a szociálliberalizmus eszmeileg és politikailag is fényévekre van ettől. Berendezkedett világuk osztályszempontú status quójának és elitizmusuknak az őrzése jegyében. Annál tettekrekeszbbek a politikai forradalmak, népi-demokratikus-szocialisztikus kísérletek leverésében, nehogy ezek valós társadalmi átalakulásokhoz vezethessenek. (Láttuk Allende Chiléjének imperialista támogatással történő fegyveres leverésekor 1973-ban, láttuk François Mitterrand baloldali egység, „szocializmus francia színekben” kísérletének békés ellehetetlenítésekor 1983-ban, és látjuk a Chávez-utód Maduro elleni atlantista puccsszervezési törekvéseknél napjainkban.) Ezt a tettekrekeszséget 1848–49, 1850, 1871 tapasztalatai nyomán Engels is világosan látta: a békés-demokratikus úton létrejövő szocialista hatalmaknak sem fogják az uralkodó osztályok alávetni magukat. Életre hívva az önvédelmi erőszak reakcióit – tegyük hozzá: Kubában például ezidáig sikeresen.

Ez a velünk élő Engels Frigyes. A változó történelmi-politikai körülmények között őt tekintjük a cél és a mozgalom együttes továbbvitele mintaadó hagyományának.